

УДК 378.011.3-051: 654.197

Крістіана Носова

МОВНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ТЕЛЕЖУРНАЛІСТІВ

З'ясовано сутність поняття «невербальне спілкування», досліджено, що спілкування насамперед має розуміти співрозмовника. Розглянуто професійне спілкування, як ділове спілкування, яке здійснюється в умовах конкретної професійної діяльності і враховує її специфічні особливості. Професія тележурналіста вимагає спеціальних знань, умінь, навичок, крім загальних закономірностей необхідно враховувати і специфічні закономірності ділового спілкування, які стосуються певної професії. Висвітлено значення діалогу у спілкуванні. Виділено важливі аспекти у культурі формування професійного спілкування та відмічено важливість мовленнєвого спілкування у формуванні культури майбутнього тележурналіста.

Ключові слова: мова тележурналіста, діалог, вербальне спілкування, невербальне спілкування, ділове спілкування, культура мови, засоби масової інформації.

Выяснено сущность понятия «невербальное общение», исследованы, что общение в первую очередь должен понимать собеседника. Рассмотрено профессиональное общение, как деловое общение, которое осуществляется в условиях конкретной профессиональной деятельности и учитывает ее специфические особенности. Профессия тележурналиста требует специальных знаний, умений, навыков, кроме общих закономерностей необходимо учитывать и специфические закономерности делового общения, относящихся к определенной профессии. Определено значение диалога в общении. Выделены важные аспекты в культуре формирования профессионального общения и отмечено важность сказанного общения в формировании культуры будущего тележурналиста. Отмечено важность языкового общения в формировании культуры будущего тележурналиста.

Ключевые слова: речь тележурналиста, диалог, вербальное общение, невербальное общение, деловое общение, культура речи, средства массовой информации.

The essence of the concept of «nonverbal communication» investigated that communication must first understand the interlocutor. Professional communication are considered as business communication, which is carried out in a particular professional activity and takes into account its specific characteristics. Journalist profession requires special knowledge and skills, in

addition to the general laws should take into account the specific patterns of business communication relating to a particular profession. Deals with the importance of dialogue in communication. Highlight important aspects of culture in the formation of professional communication and noted the importance of spoken communication in shaping the culture of the future journalist. Comparison and analysis of the essential characteristics of the skills they can provide some of which require further investigation: speech communication, the ability to build the optimal broadcasting in psychological terms, the impact of speech; possession of non-verbal means of communication, orientation as the interlocutor account the social perception; volitional qualities is the ability to control his behavior; communication in humans; being creative; orientation in terms of communication, orientation in the situation of communication; targeted communication, organization management, proper planning and implementation of communication systems, adequate content of the act of communication means of communication; self-presentation; professional contact; and maintaining a sense of feedback in communication

Key words: *language journalist, dialogue, verbal communication, nonverbal communication, business communication, culture, language, media.*

Всебічне вивчення проблем культури спілкування тележурналістів є одним з актуальних завдань сучасних мовознавчих, психо- та соціолінгвістичних, лінгводидактичних студій. На етапі активізації державотворчих процесів у демократичному руслі велика увага приділяється лінгвістичному аспектові діяльності засобів масової інформації, зокрема, телебачення.

Багатоаспектність такого явища, як усне мовлення, цілком закономірно ставить його в центр наукових зацікавлень вітчизняних та зарубіжних дослідників, причому не лише мовознавців, а й психологів, соціолінгвістів, письменників, журналістів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що у поле зору дослідників потрапляють, зокрема, такі аспекти дослідження специфіки усного мовлення: загальнотеоретичні проблеми культури мови (В. Костюк, О. Сербенська); психологія усного мовлення (О. Леонтьєв); комунікативні стратегії (Г. Китайгородська); культура ділового спілкування (А. Симкачева).

Мета статті – проаналізувати мовні аспекти щодо особливостей професійного спілкування тележурналіста.

Сучасна концепція журналістської мовотворчості має ґрунтуватися на фундаменті, закладеному українськими публіцистами, письменниками попередніх поколінь, які формували наукову і громадську думку ХХ століття. Накреслені ними духовні і моральні орієнтири і сьогодні не повинні бути анахронізмом, критерії духовної і соціально відповідальної журналістики допоможуть українським мас-медіа зберегти національну ідентичність, створити бар'єр для тотального збайдужіння до проблем

культури мови, відповідальності журналістів не тільки за зміст оприлюдненої інформації, але й за форму її подання. В умовах сьогодення, «важливо знайти рівновагу між державною мовою і довкіллям, продукувати і поширювати «екологічно чисті» тексти, прагнути до гармонії, яку творить людина – мова – суспільство» [3, с. 23–33]. Важливими у концепції журналістської мовотворчості є публікації, в яких наголошено на тісному зв'язку мови і духовності.

Культура мови сучасних засобів масової інформації потребує ґрунтовного вивчення, мета якого – виявити відхилення від норм, різноманітні інтерфедеми і створити передумови для підвищення мовностилістичного рівня сучасних медій. Помилки в засобах масової інформації стосуються лексичного, фразеологічного, морфологічного, синтаксичного рівнів мови, повторювані нормативи руйнують мовну структуру, демонструють зневагу до мови, нації, держави. Висококультурним є мовлення не тільки нормативне, а й багате на виражальні засоби, різноманітне, творче. Поняття культури мови надзвичайно об'ємне.

Мовленнєве спілкування; орієнтування у співрозмовникові, тобто моделювання його комунікативно важливих особливостей особистості; орієнтування в умовах комунікативного завдання (правильно вибрати зміст спілкування, знайти адекватні засоби для передачі цього змісту, спланувати своє мовлення, забезпечити зворотний зв'язок). У роботах із проблеми спілкування спеціаліста з аудиторією [2, с. 97–100] поглиблює суттєві характеристики таких комунікативних умінь як професійний контакт з аудиторією, мовленнєвий вплив, невербальні засоби спілкування. Спеціаліст повинен володіти основними з найважливіших якостей, а саме: вольовими якостями (уміннями управляти своєю поведінкою); якостями уваги (спостережливість, гнучкість (переключення) і т.п.); уміннями соціальної перцепції; уміннями «подавати» себе у процесі спілкування; уміннями оптимально будувати своє мовлення у психічному плані (уміння мовленнєвого та не мовленнєвого контакту) [3, с. 23–33].

Для досягнення мети спілкування необхідно: володіти оптимальним темпом мовлення; використовувати жести адекватно ситуації спілкування; забезпечувати мімічну рухомість обличчя; підтримувати, знаходити і змінювати теми розмови; встановлювати контакти з незнайомою людиною і вміло закінчувати спілкування.

У науковій літературі професійне спілкування – це ділове спілкування, яке здійснюється в умовах конкретної професійної діяльності і враховує її специфічні особливості. Оскільки будь-яка професія вимагає спеціальних знань, умінь, навичок, крім загальних закономірностей необхідно враховувати і специфічні закономірності ділового спілкування, які стосуються певної професії.

«Ділове спілкування є просуванням у розв'язанні проблем шляхом зіставлення (зіткнення, асиміляції, узгодження, взаємозбагачення)

предметних позицій» [4, с. 30–40]. Головним у діловому спілкуванні є предмет спілкування, тобто спільна справа і ставлення учасників до неї. Предметні позиції партнерів є визначальними у процесі спілкування, а здатність розуміти предметні позиції один одного складає необхідну умову успіху ділової комунікації.

Можна узагальнити характерні риси ділового спілкування: предметом ділового спілкування є спільна справа і ставлення учасників до неї; потреба в діловому спілкуванні визначається виробничою необхідністю у розв'язанні проблем і веденні переговорів; мотивами ділового спілкування є інтереси справи; мовні дії регламентуються встановленими правилами поведінки і мають формально-рольовий, не особистісний характер; метою ділового спілкування є розв'язання професійних і соціальних завдань.

Ділове спілкування – це специфічна форма взаємодії людей, що здійснюється на основі встановлених норм і спрямовується на ефективне виконання спільної діяльності. Ділове спілкування властиве людям, які виконують певний вид професійної діяльності. Воно ґрунтується на загальних соціально-психологічних закономірностях і орієнтується на успішне й ефективне виконання професійних обов'язків, включає обмін пропозиціями, вимогами, поглядами, мотивами з метою розв'язання конкретних проблем, підписання угод чи встановлення інших відносин між суб'єктами спільної діяльності.

Необхідно зазначити, що основою поділу професійного спілкування на види є ступінь участі або неучасті в ньому мови (усної і писемної). За цією ознакою виокремлюють вербальне і невербальне спілкування.

Вербальне спілкування – словесне спілкування, учасники якого обмінюються висловлюваннями щодо предмета спілкування за допомогою мови, системи знаків, які служать засобом спілкування; невербальне спілкування – обмін інформацією між людьми за допомогою немовних комунікативних елементів (жестів, міміки, виразу очей, постави та ін.), які разом із засобами мови забезпечують створення, передавання і сприйняття повідомлень.

Існує два типи професійного вербального спілкування: безпосереднє (пряме) і опосередковане (непряме). Уся система безпосереднього й опосередкованого спілкування впливає на розвиток як особистості, так і взаємин між людьми.

Вербальне спілкування – безпосередній усний контакт між учасниками спілкування («обличчям до обличчя»), у якому інформація передається за допомогою мовних знаків та інтонаційних засобів (підвищення або зниження тону, манера мовлення, що виражає почуття, ставлення до предмета, висловлювання), та охоплює елементи невербального (жести, міміку, пози). Розрізняють такі форми прямого вербального спілкування:

- індивідуальне монологічне (передавання усної інформації без зворотного зв'язку);
- індивідуальне діалогічне (відбувається між двома людьми й передбачає зворотний зв'язок між відправником і реципієнтом);
- групове монологічне (учасниками є троє і більше осіб). Модифікацією такого спілкування є публічний виступ керівника перед колективом (лекція, доповідь);
- групове діалогічне – форма колективного обговорення проблем, ситуацій, пропозицій на ділових парадах, засіданнях колегіальних органів управління тощо.

Особливістю непрямого вербального спілкування є відсутність безпосереднього контакту між учасниками, інформація позбавлена емоційного (інтонаційного) наповнення й не супроводжується невербальними засобами спілкування. За письмової форми непрямого вербального спілкування інформація передається від відправника до реципієнта у формі відповідного документа, у якому зафіксовані атрибути ділових контактів (назва організації-відправника й організації-отримувача, дата відправлення, номер реєстрації вихідної кореспонденції, підпис відповідального працівника), що є її перевагами. Основні недоліки такої форми спілкування – обмеженість інформації, яку можна подати письмово, затримання в часі між відправленням інформації й отриманням зворотного зв'язку від реципієнта, ймовірність виникнення помилок при розшифруванні повідомлення.

Зіставлення та аналіз суттєвих характеристик досліджуваних умінь дозволяють виділити певні їх групи, що потребують подальшого вивчення: мовленнєве спілкування, вміння оптимально будувати своє мовлення в психологічному плані, мовленнєвий вплив; володіння невербальними засобами спілкування; орієнтування у співрозмовника якості уваги соціальної перцепції; вольові якості, тобто вміння управляти своєю поведінкою; спілкування на людях; творче самопочуття; орієнтування в умовах спілкування, орієнтування в ситуації спілкування; цілеспрямована організація спілкування й управління ним, правильне планування та здійснення системи комунікації, знаходження адекватних змісту акту спілкування комунікативних засобів; самопрезентація; завоювання ініціативи; організація пристосувань; професійний контакт; відчуття й підтримування зворотного зв'язку у спілкуванні.

Нагадаємо, що визначення суттєвих характеристик уміння мовленнєвого спілкування, яке вирізняється В. О. Кан-Каликом й О. О. Леонтьєвим, потрібно пов'язувати з аналізом досліджень О. Ф. Бондаренко, Л. А. Гапоненш, Н. А. Головань, З. Г. Зайцевої, Л. М. Зінченко, Є. І. Камінського, Г. П. Макарової, С. Я. Романіної, О. В. Самарової.

Звернемо увагу на той факт, що О. О. Леонтьєв та В. О. Кан-Калик

лише у загальних рисах характеризують уміння володіти невербальними засобами спілкування. Тому, вважаємо, що визначення структури цих умінь як комунікативних умінь педагога слід пов'язувати з результатами досліджень Є. О. Єрмолаєвої, Г. О. Ковальова, В. О. Лабунської.

Психологічні особливості формування соціально-перцептивних умінь у майбутніх тележурналістів знайшли відображення в багатьох дисертаційних дослідженнях, зокрема, у роботах Л. С. Базилевської, Л. Д. Єршової, С. В. Кондратьєвої, А. П. Коняєвої. Уміння управляти своєю поведінкою й самопочуттям у спілкуванні, на нашу думку, входять до складу вміння створювати творче самопочуття в означеній діяльності. Різні аспекти цього вміння знайшли відображення в роботах В. О. Кан-Калика, А. О. Прохорова, І. В. Страхова. У кожній групі комунікативних умінь вирізняємо ті, які до свого складу включають інші вміння та забезпечують реалізацію компонентів педагогічного спілкування. Такий підхід до визначення елементів системи комунікативних умінь розглядаємо як результат осмислення поданих матеріалів із досліджуваної проблеми. Зазначимо, що кожне комунікативне вміння отримує ту назву, яка найбільш вдало обґрунтована у відповідних наукових дослідженнях. З огляду на викладене підкреслимо, що комунікативні вміння ми розглядаємо як вид професійних умінь педагога, які забезпечують реалізацію компонентів педагогічного спілкування.

Осмислення результатів аналізу досліджень О. О. Леонтьєва, Ф. М. Китайгородської, А. В. Мудрика дозволяє встановити елементи системи комунікативних умінь, які включають до свого складу: мовленнєве вербальне спілкування; володіння немовленими (невербальними) засобами, професійно-педагогічною увагою, соціальною перцепцією; орієнтування в ситуації спілкування; створення творчого самопочуття; самопрезентація; використання «пристосувань», завоювання ініціативи; побудову та реалізацію плану спілкування.

Слово, що звучить з екрана, доповнене мімікою, жестом, інтонацією, збагачує аудіовплив не лише інформативно, а й емоційно, образно. Внутрішня енергія, динаміка мовлення на телеекрані значно вища, ніж у міжособовому спілкуванні. Телемовлення – це сучасний різновид ораторського мистецтва, що поділяється на підвиди залежно від ролі, місця мовця на екрані. У тележурналістиці особливо важлива наповненість слів думками, авторськими концепціями з метою впливу на глядача. Хоча ці думки та концепції можуть і не звучати відкрито, а існувати ніби в підтексті. Підтекст у тележурналістиці розуміють не ланцюг якихось ілюстрованих картин, покликаних оживити свідомість, а ті думки, ідеї, в кінцевому рахунку ідеали, в ім'я яких робиться той чи інший коментар, та чи інша передача.

Система мовних акцентів, засобів художньо-публіцистичної образності для аргументації ідеї – не просто пояснює, а активно впливає на

глядача, залучає сучасну людину до співучасті, співпереживання аудіовізуального відтворення подій планети в межах власного житла. Дуже важливо, щоб з телеекрану звучала жива, незаштампована мова, на очах глядача народжувався відвертий монолог чи невимушена бесіда.

Діалогічність – одна з основних ознак журналістського спілкування, відтак культура діалогу, володіння уміннями і навичками діалогічної взаємодії у мотиваційній, пізнавальній, діяльній, почуттєвій і комунікативній сферах є найважливішою характеристикою якості професійної культури майбутніх журналістів.

Діалог – це не просто мовленнєвий контакт, не тільки обмін думками двох людей, це надзвичайно серйозний і відповідальний, оскільки соціально-психологічна сфера стосунків учасників діалогу передбачає визнання рівності їх прав. У процесі діалогу висловлювання його учасників стають соціологічною категорією, бо діалог – це врахування думок і уявлень учасників суспільного діалогу. Діалог – універсальний засіб взаємодії людей. «Його роль особливо зростає в період демократизації суспільства. Наше майбутнє багато в чому залежить від уміння організувати продуктивний діалог в найрізноманітніших сферах людської діяльності, адже не існує альтернативи для діалогу як способу взаємодії між людьми» [1, с. 3].

Оскільки мета діалогу – знайти оптимальне вирішення проблеми, зіставити різні погляди, ідеї, думки та підходи, володіння мистецтвом діалогічного спілкування є однією з основних професійних рис майбутнього журналіста. Діалог – це співтворчість, продукт взаємодії співрозмовників. Запорукою успішної діалогічної ситуації є толерантність, повага до партнерів по діалогу, визнання їх права на власне бачення проблеми.

Володіння засобами управління діалогом є необхідною умовою його успіху. Журналістика дедалі більше стає головним засобом і ареною соціального діалогу, забезпечуючи його інформативну наповненість, поєднуючи спілкування, взаємодію, контакт, обговорення, розмову, обмін думками, переговори, консультації у спільних діях до взаєморозуміння, сукупність полеміки й дискусії, критики й самокритики, боротьби протилежних поглядів і думок, різних точок зору [5, с. 112–116].

Професійна культура діалогу тележурналіста полягає в досконалому володінні комунікативними навичками, вмінні будувати конструктивний, якісний, цивілізований діалог, що є ознаками культури спілкування і професійної культури загалом.

Діалог неможливий без культури спілкування. широко використовується поняття діалогу: як основу людської свідомості, загальну сутність гуманітарного мислення; визначається як особливість культури, сенс життя людини, суспільних відносин. Оскільки діалог – це діалектичний шлях до істини, навчатися вмінню вести діалог означає навчатися діалектичному мисленню.

Сьогодні в усіх сферах життя володіння мистецтвом діалогічного спілкування є конче необхідним, оскільки діалог є основою людського взаєморозуміння. Тележурналістика «стає відображенням дисгармонії соціальних зв'язків, нестабільності становища людини в цьому світі» [6, с. 82–85].

Культура діалогу, володіння уміннями і навичками діалогічної взаємодії у мотиваційній, пізнавальній, діяльнісній, почуттєвій і комунікативній сферах є найважливішою характеристикою якості професійної культури майбутніх журналістів.

Журналістика дедалі більше стає головним засобом і ареною соціального діалогу, забезпечуючи його інформативну наповненість, поєднуючи спілкування, взаємодію, контакт, обговорення, розмову, обмін думками, переговори, консультації у спільних діях до взаєморозуміння, сукупність полеміки й дискусії, критики й самокритики, боротьби протилежних поглядів і думок, різних точок зору.

Отже, ми в змозі зробити такі висновки: ми розглядали професійне спілкування, як ділове спілкування, яке здійснюється в умовах конкретної професійної діяльності і враховує її специфічні особливості.

Оскільки професія тележурналіста вимагає спеціальних знань, умінь, навичок, крім загальних закономірностей необхідно враховувати і специфічні закономірності ділового спілкування, які стосуються певної професії. Подальші наші розробки будуть спрямовані на процес культури мовлення майбутніх тележурналістів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Китайгородська Г. Метод активизации возможностей личности и коллектива / Г. Китайгородська. М. : 2001.– С. 9–14.
2. Костюк В. Формування мовної культури майбутнього журналіста / В. Костюк // Вісник Сумського державного університету. – 2006. – № 3 (87). – С. 97–100.
3. Леонтьев А. Деятельность. Сознание. Личность / А. Леонтьев. – М. : МГУ, 1975. – С. 23–33.
4. Мудрик А. Социализация человека: учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / А. Мудрик. – М. : Издат.центр «Академия», 2004. – С. 30–40.
5. Сербенська О. Культура усного мовлення. К. 2004. – С. 112–116.
6. Симкачева М. Журналистское образование сегодня (практический аспект) / М. В. Симкачева, Р. П. Баканов // Тонус: Научное и учебно-методическое издание факультета журналистики и социологии КГУ. – Казань : Изд-во Казан. гос. ун-та. – 2005. – № 10. – С. 82–85.